

УДК 346.18

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.47>**Л. М. Білецька**кандидат юридичних наук, докторант
Міжрегіональної академії управління персоналом

СТРАХУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ПОНЯТТЯ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ)

Метою статті є розгляд підходів до визначення страхування господарської діяльності, організації страхового підприємництва в т.ч. і з урахуванням закордонного досвіду та обґрунтування напрямків удосконалення відповідних відносин. Проаналізовано поняття «страхування у сфері господарювання» у нормативних актах, зокрема, у Господарському та Цивільному кодексах України, а також у фаховій літературі. В окремих країнах термін «страхування» стосовно господарської діяльності також визначено на законодавчому рівні. У низці інших країн зазначена категорія формується завдяки рішенням судів чи впливає з практики. Іноді відповідне поняття пропонується наукою. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає запровадження європейської системи регулювання фінансового ринку, зокрема і ринку страхування. Українське законодавство (ГКУ, ЦКУ) передбачає утворення товариств взаємного страхування. Однак в Україні, на відміну країн Європейського Союзу, такі товариства ще не стали ефективним засобом страхового захисту для суб'єктів малого та середнього бізнесу. Аналіз поняття страхування господарської діяльності, зіставлення різних його тлумачень, які містяться в наукових працях, показують, що у офіційних визначеннях терміну акцент робиться на правових аспектах, договірній формі опосередкування страхових відносин. Важливою передумовою застосування страхування є майнова самостійність суб'єктів господарювання та їхня зацікавленість у переданні відповідальності за наслідки ризику спеціалізованим формуванням. В той же час стосовно страхування господарської діяльності таке поняття страхування є неповним. Пропонується наступне визначення страхування господарської діяльності: «страхування господарської діяльності – це сукупність господарсько-правових відносин між страхувальником і страховиком, що виникають на підставі договору або закону з приводу передачі страховикові за певну плату частини матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, за яких страхувальник сплатою грошового внеску забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який формує достатній спеціалізований страховий фонд, страхові резерви і несе певний обсяг майнової відповідальності і для її забезпечення організовує поповнення та ефективно розміщення резервів, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, а у разі доцільності перестраховує частину останнього.

Ключові слова: страхування господарської діяльності, страхувальник, страховик, спеціалізований страховий фонд, страхові резерви, майнова відповідальність, зменшення ризику, і перестраховування

Постановка проблеми. Страхування – є однією з найдавніших категорій соціально-економічних відносин між людьми, юридичними особами (суб'єктами господарювання). Щодо останніх, то господарська діяльність особливо пов'язана з певними ризиками і основне призначення системи страхування полягає у розподілі, перерозподілі цих ризиків. Тим самим підтримується стабільність, рів-

новага у здійсненні зазначеної діяльності, захист майнових інтересів суб'єктів господарювання.

Багатовіковий досвід, набутий світовою практикою щодо сутності, ознак і визначень страхового підприємництва. Цей досвід заслуговує детальної уваги, критичного осмислення і продуманого використання в практиці української законотворчості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Характеристика сучасних

тенденцій розвитку систем страхування, ринку страхових послуг перебувала і перебуває у полі зору низки відомих вітчизняних як теоретиків, так і практиків. Серед них У. Івасечко, М. Скидан, Н. Кудрявська, В. Мачуський, Н. Пацурін, В.Надьон, Н.Мокрицька та ін.

Результати такого роду аналізу в умовах ринкової економіки представлялися на сторінках вітчизняних фахових журналів. Проте однією з найважливіших проблем залишається проблема вдосконалення розуміння сутності, а отже і формулювання поняття страхування, комплексне системне дослідження цих категорій.

Метою статті є розгляд підходів до визначення страхування господарської діяльності, організації страхового підприємства в т.ч. і з урахуванням закордонного досвіду та обґрунтування напрямків удосконалення відповідних відносин.

Виклад основного матеріалу. Термін «страхування», на думку західних філологів, має латинське походження. В його основі – слова «securus» і «sine cura», які означають «безтурботний». Отже, страхування відбиває ідею застереження, захисту та безпеки. У багатьох слов'янських мовах, у тому числі й в українській, виникнення терміну «страхування» пов'язують зі словом «страх» [1]. У фаховій літературі етимології слова «страхування» також приділено значну увагу. Проте єдиної думки з цього питання не існує. Аналіз визначень поняття «страхування» показує, що кожне з них уточнює або доповнює попередні, залишаючи без змін їх основу.

Офіційне тлумачення цього терміну наведено в Законі «Про страхування»: «Страхування – правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних із життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових пре-

мій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством» [1].

Відповідно до Закону України «Про страхування» об'єктом страхування можуть бути майнові інтереси, які не суперечать законодавству України.

В рамках зазначеного Закону варто виділити наступні складові правового визначення поняття «страхова діяльність» [1]:

- вид господарських, цивільно-правових відносин;
- захист майнових інтересів юридичних та фізичних осіб;
- захист майнових інтересів у разі настання страхової події;
- грошові фонди, котрі формуються через сплату фізичними та юридичними особами страхових платежів та доходів від розміщення цих фондів.

Згідно Стаття 352 Господарського кодексу України «Страхування у сфері господарювання» [2], страхування – це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів (п.1 ГКУ).

У п. 1 ст. 352 Цивільного кодексу України «Страхування у сфері господарювання» [3] зазначається, що страхування – це «діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів. У п. 2 цієї статті встановлюється, що страхування може здійснюватися на основі договору між страхувальником і страховиком (добровільне страхування)

або на основі закону (обов'язкове страхування). Передбачається також, що суб'єкти господарювання з метою страхового захисту їх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування в порядку і на умовах, визначених законодавством.

У фаховій літературі поняття «страхова діяльність» трактується як:

- система економічних (економіко-правових) відносин;
- особлива сфера та форма (господарської) діяльності;
- різновид людської діяльності;
- соціально-економічний засіб захисту [4].

Стосовно зарубіжжя, Європейського Союзу. В окремих країнах термін «страхування» стосовно господарської діяльності визначено на законодавчому рівні (США, Нідерланди). У низці інших країнах зазначена категорія формується завдяки рішенням судів чи впливає з практики. Іноді відповідне поняття пропонується наукою.

З початку 70-х років з метою створення єдиного ринку, почало розроблятися страхове законодавство у рамках Європейського Союзу. Це було передбачено в Угоді про створення ЄС. Щодо страхування господарської діяльності в ЄС, то це поняття було визначено у додатку до відповідних Європейських директив списком видів діяльності, які визначаються як страхування. Стосовно суб'єкту страхування господарської діяльності, суб'єкту страхового підприємства. Страхове законодавство ЄС під таким суб'єктом розуміє особу, що здійснює страхування у відповідності із офіційним дозволом, отриманим від державних органів у встановленому порядку. В країнах-членах ЄС розроблені спільні засади створення та функціонування суб'єктів страхового підприємства. До них відносяться: 1) свобода створення філій всередині країн-членів співтовариства; 2) свобода розповсюдження страхових продуктів у межах співтовариства для будь-якого його члена без обов'язкового відкриття філій; 3) чесна конкуренція на добросовісних та рівних умовах; 4) неможливість використання заборонених елементів конкуренції.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає запровадження європейської системи регулювання фінансо-

вого ринку, зокрема і ринку страхування. «Поступове приведення у відповідність своїх чинних законів та майбутнього законодавства до *acquis* ЄС» у частині лібералізації страхових і пов'язаних зі страхуванням послугами (стаття 133) охоплює значну кількість законодавчих актів ЄС, перелік яких наведено в Додатку XVII до Угоди про асоціацію [5]. Незважаючи на певну уніфікацію вимог та правил щодо здійснення страхового підприємництва, кожна країна має різну організаційно-правову структуру його суб'єктів. Нині країни, що входять до ЄС, поетапно усувають розбіжності у законодавстві, але при цьому зберігають свої національні особливості. Як правило, для здійснення страхового підприємництва необхідно: I) виконувати вимоги щодо відповідного обсягу капіталу та розміру гарантійного фонду; II) мати ліцензії; III) створюватися у визначених організаційно-правових формах.

I. Для здійснення страхової діяльності її суб'єкти мають мати відповідний обсяг капіталу, мінімальний гарантійний фонд, а також (у деяких країнах) – обсяг депозиту (їх розміри залежать від пропонуваного виду страхування):

- фіксованого (для іноземних страховиків, які працюють на фінансових ринках Бельгії, Чехії, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Швеції, Великобританії);
- змінного (для страхових компаній деяких штатів США, для іноземних страховиків Швейцарії, США, Португалії). У кожній країні встановлюються свої конкретні вимоги до величини статутного капіталу страхової компанії, [6], [7],[8].

У країнах ЄС, згідно з Директивою, визначено такі організаційно-правові форми створення суб'єктів страхового підприємства:

- акціонерні товариства (командитні товариства);
- кооперативи;
- лондонський "Lloyd's";
- товариства взаємного страхування.

Кооперативні страхові компанії можуть створюватися у Бельгії, Італії, Іспанії, Швейцарії, Великій Британії, США. Особлива організаційно-правова форма страхового підприємства – товариства взаємного страхування [9, с. 52].

Українське законодавство (ГКУ, ЦКУ) передбачає утворення товариств взаємного страхування. Однак в Україні, на відміну країн Європейського Союзу, такі товариства ще не стали ефективним засобом страхового захисту для суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Аналіз поняття страхування господарської діяльності, зіставлення різних його тлумачень, які містяться в наукових працях, показують, що у офіційних визначеннях терміну акцент робиться на правових аспектах, договірній формі опосередкування страхових відносин. І це зрозуміло, оскільки страхування є, насамперед, системою економіко-правових прав та обов'язків конкретних суб'єктів господарювання (з одного боку, діють страхувальники, а з іншого – страховики). Важливою передумовою застосування страхування є майнова самостійність суб'єктів господарювання та їхня зацікавленість у переданні відповідальності за наслідки ризику спеціалізованим формуванням. Чим ця зацікавленість більша, тим і потреба у страхуванні вища. Саме в такій площині страхування розглядається у працях учених багатьох країн ринкової орієнтації. В той же час стосовно страхування господарської діяльності таке поняття страхування є неповним. Зокрема, як відзначалось в літературі, воно юридично не передбачає надійності та превентивного спрямування захисту [10, с. 23]. Це по перше. По друге. У законодавчо закріплених нормах не завжди враховуються ключові вимоги законодавства Європейського Союзу, які Україна зобов'язана виконувати відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, а також принципи Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS).

Таким чином, страхування господарської діяльності – це двосторонні економічні, господарсько-правові відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні

заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі –перестраховує частину своєї відповідальності.

З врахуванням вищесказаного, пропонується наступне визначення страхування господарської діяльності: «страхування господарської діяльності – це сукупність господарсько-правових відносин між страхувальником і страховиком, що виникають на підставі договору або закону з приводу передачі страховикові за певну плату частини матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, за яких страхувальник сплатою грошового внеску забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який формує достатній спеціалізований страховий фонд, страхові резерви і несе певний обсяг майнової відповідальності і для її забезпечення організовує поповнення та ефективно розміщення резервів, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, а у разі доцільності перестраховує частину останнього. Розвиток страхового підприємництва сприяє збільшенню інвестиційних можливостей країни, поліпшенню грошового обігу, підвищенню купівельної спроможності національної валюти, а правове забезпечення страхового підприємництва має базуватися на ключових вимогах законодавства Європейського Союзу, принципах прозорості, капіталізації та стійкості страхового ринку». Забезпечення реалізації цих принципів є доцільно розглядати як напрямки удосконалення страхування господарської діяльності.

Список використаної літератури:

1. Мокрицька Н.П. Право соціального забезпечення : навч. посіб. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 536 с.
2. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення:22.01.2022р). Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144) zakon.rada.gov.ua > laws >
3. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, ст.356

4. Мачуський В.В. Теоретичні проблеми законодавчого визначення поняття страхування. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/strax-machuskuu>.
5. Створення конкурентного середовища та зменшення ризиків неплатоспроможності на страховому ринку України Євроінтеграційний портал // <https://eu-ua.kmu.gov.ua/analitika/stvorennya-konkurentnogo>
6. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку : монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 296 с.
7. Залєтов О.М. Убезпечення життя : монографія. Київ: Міжнародна агенція "Бізон", 2006. 688 с.
8. Машина Н.І. Міжнародне страхування: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 504 с.
9. Логвинова И. Л. Организации взаимного страхования и их ассоциации за рубежом : *Финансы*. 2010. №3. С.52–55.
10. Пацурін Н.Б. Правове регулювання діяльності в сфері страхування та перестраховання: проблеми теорії та практики: монографія. Київ : Видавництво Ліра, 2017. С. 256.

Biletska L. Business insurance (concept and areas of improvement)

The purpose of the article is to consider approaches to the definition of business insurance, the organization of insurance business, including and taking into account foreign experience and substantiation of directions for improvement of relevant relations. The concept of «business insurance» in regulatory acts, in particular, in the Economic and Civil Codes of Ukraine, as well as in specialized literature, is analyzed. In some countries, the term «insurance» in relation to economic activity is also defined at the legislative level. In a number of other countries, the specified category is formed thanks to the decisions of the courts or follows from practice. Sometimes a corresponding concept is proposed by science. The Association Agreement between Ukraine and the EU provides for the introduction of a European system of financial market regulation, including the insurance market. Ukrainian legislation (GKU, CKU) provides for the formation of mutual insurance companies. However, in Ukraine, unlike the countries of the European Union, such companies have not yet become an effective means of insurance protection for small and medium-sized business entities. Analysis of the concept of business insurance, comparison of its various interpretations contained in scientific works, show that in the official definitions of the term, the emphasis is on legal aspects, the contractual form of mediating insurance relations. An important prerequisite for the use of insurance is the property independence of business entities and their interest in transferring responsibility for the consequences of risk to specialized formations. At the same time, in relation to business insurance, this concept of insurance is incomplete. The following definition of business insurance is proposed: «business insurance is a set of economic and legal relations between the insured and the insurer, arising on the basis of a contract or law regarding the transfer to the insurer for a certain fee of part of the material responsibility for the consequences of the risk caused by events for which the insured by paying a monetary contribution, provides himself or a third party in the event of an event stipulated by the contract or the law, the amount of payment by the insurer, which forms a sufficient specialized insurance fund, insurance reserves and bears a certain amount of property liability and to ensure it, organizes the replenishment and effective placement of reserves, carries out preventive measures to reduce risk, and in case of expediency, reinsures part of the latter.

Key words: *business insurance, insured, insurer, specialized insurance fund, insurance reserves, property liability, risk reduction, and reinsurance.*